

UDC 323:327(477+560)(=512.1)“2015/2017”

ON THE QUESTION OF EMIGRATION OF MESKHETIAN TURKS FROM UKRAINE TO TURKEY, 2015–2017

D. Zolotariov

PhD (History)

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

denzolot@ukr.net

The article analyses some aspects of mass resettlement of the Meskhetian Turks community representatives from Ukraine to Turkey in 2015–2017, during an acute military-political crisis in eastern Ukraine. Specifically, the argument is built on the activities of the Meskhetian Turks civic organizations and their cooperation with the interested entities of the Turkish Republic, which took part in the resettlement. First, the article explores the history and specifics of the formation of the Meskhetian Turks community in Ukraine and Turkey, followed by an insight into the security issues in the regions of the community's residence. The following part elaborates on the presence and activity of the Meskhetian Turks in international context and the often contradictory perception of their ethnicity in different countries. Upon the investigation are the activities of Turkey's governmental agencies as well as that of political and civic entities', aiming at a population transfer of the Meskhetian Turks community from Ukraine and their placement in Turkey's various provinces. Particular focus is made to the issue of integration of the Meskhetian Turks, relocated from Ukraine to Turkey. Namely, the social aspects of their accommodation in Turkey's peripheral regions determined for the relocation; the problems of interaction with the local population, considering its religious, linguistic, and national specifics; the issue of attaining Turkish citizenship. The article provides evidence of specific actions taken by the Turkish government and the country's officials to facilitate the resettlement of some of the representatives of the community in question. The conclusion reveals a forecast on issue retaining relevance in the international agenda, given the framework of Ukrainian-Turkish relation and further developments in the North Caucasus and the domestic politics of Turkey.

Keywords: citizenship, civil organizations, emigration, Meskhetian Turks, integration, migrants, Turkey, Turkish foreign and domestic policy, Ukraine, Ukrainian-Turkish relation

ДО ПИТАННЯ ЕМІГРАЦІЇ ТУРКІВ-МЕСХЕТИНЦІВ З УКРАЇНИ В ТУРЕЧЧИНУ У 2015–2017 РР.

Д. Ю. Золотарьов

Діаспора турків-месхетинців (тур. Ahıska Türkleri) – субетносу турецького народу, який у 1944 р. був виселений сталінським режимом із Південно-Західної Грузії (за різними оцінками, у кількості від 93 до 115,5 тис. осіб) до радянських республік Центральної Азії, сформувалася в Україні на межі 80–90-х років ХХ століття. Основною причиною початку масового переїзду турків-месхетинців в Україну (одночасно в Азербайджан, Казахстан і Росію) стало зростання конфліктогенності в міжнародних відносинах, внаслідок чого в 1989 р. у Ферганській області Узбекистану відбулися антимесхетинські погроми.

© 2020 D. Zolotariov; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Найчисленніші осередки були сформовані в Донецькій (переважно Слов'янський район), Херсонській (Генічеський район), Миколаївській областях (за даними перепису населення України 2001 р. – 1791, 3736 і 758 осіб відповідно). Станом на початок 2010-х років, за оцінками представників самої громади та вітчизняних і закордонних дослідників, чисельність турків-месхетинців в Україні досягла близько 8500–10000 осіб [див.: Малиновская 2006; Aydingün 2017]. Представники цього етносу були об'єднані в рамках громадської організації «Всеукраїнське товариство месхетинських турків “Ватан”» (голова – М. Расулов). Значна кількість турків-месхетинців в Україні спеціалізувалася на виробництві сільськогосподарської продукції [Сирінська, Майоров 2015, 138–148].

Питання, що пов'язані з формуванням та етносоціальними процесами в середовищі діаспори турків-месхетинців в Україні, досліджувалися колом вітчизняних і закордонних дослідників. Зокрема, на особливу увагу заслуговує науковий доробок Є. О. Малиновської [Малиновская 2006], а також турецьких дослідників А. Айдингюнь та І. Айдингюня [Aydingün A., Aydingün I. 2015]. Проблематику турків-месхетинців від початку проведення Антитерористичної операції у 2014 році ґрунтовно вивчено фахівцями Інституту сходознавства НАН України [Сирінська, Майоров 2015; Данилов 2017 та ін.].

На думку автора, досвід і результати інтеграції турків-месхетинців в Україні можуть розглядатися як загалом відносно позитивний приклад реалізації державної політики в міграційній і соціальній сферах, розбудови конструктивних відносин між представниками різних національностей та конфесійних груп. Зокрема, однією з характерних рис процесу переселення та інтеграції турків-месхетинців в Україну, починаючи з 1989 року, незважаючи на існування низки проблемних питань соціально-економічного характеру тощо, є відсутність інформації про серйозні конфлікти з представниками місцевого населення на міжетнічному або релігійному ґрунті.

Проте значне ускладнення безпекової ситуації в Україні у 2014 р. і виникнення безпосередньої загрози для турків-месхетинців, які проживали в регіонах, де відбувалося збройне протистояння або існувала загроза його спалаху та ескалації (передусім Донецька область), призвели до еміграції значної кількості громадян вказаної національності в інші країни. При цьому виїзд турків-месхетинців із місць постійного проживання на початковому етапі конфлікту мав стихійний характер і відбувався до різних країн (передусім до РФ (переважно до Ростовської області та Краснодарського краю) і Туреччини). Однак із 2015 р. і протягом 2016 та 2017 рр. їхня еміграція до Туреччини, за провідної ролі офіційної Анкари, набула масових і організованих форм.

У результаті кількісні та географічні характеристики структури розселення турків-месхетинців в Україні зазнали суттєвих змін. Зокрема, країну залишили більшість мешканців Донецької області, а також представники цієї етнічної групи з інших регіонів.

Водночас турко-месхетинська проблематика набула додаткової актуальності на міжнародній арені та в контексті відносин між Україною і Турецькою Республікою (ТР) зокрема, отже, потребує більшої уваги з боку української сторони. Актуальність дослідження обумовлена для України потребами як наукового, так і практичного плану, зокрема й з огляду на доцільність вироблення належних рекомендацій для органів влади щодо реагування на новітні тенденції.

Міжнародні аспекти турко-месхетинського питання

Внаслідок трансформацій політичної ситуації на теренах колишнього СРСР і пов'язаних з ними міграційних процесів найбільші діаспори турків-месхетинців сформовані у країнах Сходу. Однак опубліковані в різних джерелах дані щодо кількісного складу турко-месхетинських діаспор у різних країнах мають доволі контраверсійний

характер. За результатами їхнього опрацювання можна вважати імовірним, що в Казахстані проживає близько 105000, у Туреччині – від 25000 до 80000, в Киргизстані – до 30000, Узбекистані – 10000–15000, Азербайджані – 10000 представників цього етносу. Крім того, у Росії (переважно Південний федеральний округ) може проживати від 70 до 100000, у США – 9000–16000 турків-месхетинців¹.

При цьому слід зазначити, що з числа наведених вище цифр наразі найбільш неоднозначний характер мають оцінки кількості турків-месхетинців, які проживають у Турецькій Республіці. Це пов'язано з тим, що, відповідно до чинної конституції 1982 року (ст. 66), всі особи, які пов'язані узами громадянства цієї країни, вважаються турками. Крім того, суттєвий вплив на відсутність відповідних обліків етнічної структури населення має й панівне в ідеологічному дискурсі ТР поняття “тюркізм” (“Türklük/Türkçülük”), згідно з яким усі етнічні тюрки є частиною єдиної великої нації [Erdem 2012]. У документах громадян ТР може зазначатися лише їхня релігійна належність. Офіційні статистичні дані за критеріями етнічної належності громадян у ТР не публікуються, що обумовлює можливість отримання відповідних характеристик дослідниками цієї тематики лише із застосуванням методик опосередкованого оцінювання. На думку окремих турецьких дослідників (Ф. Таштекін), чисельність турків-месхетинців у ТР може перевищувати 100 тис. При цьому вважається, що певна кількість може перебувати в ТР за туристичними візами або нелегально².

Навіть попри відсутність обґрунтованої верифікації вищевказаної інформації щодо чисельності турків-месхетинців, зокрема і брак даних за результатами переписів населення, можна стверджувати, що цей народ за 70 років перебування у вигнанні, за межами історичної батьківщини, продемонстрував високі темпи демографічного зростання, а отже, і здатність до соціальної адаптації та водночас національної консолідації в умовах проживання в різних державах і типах суспільств.

Найбільшу увагу турко-месхетинському питанню приділяє Турецька Республіка, яка з початку 1990-х років активно реалізує стратегічну програму консолідації “тюркського світу” та забезпечення власного статусу як регіонального лідера. На практиці демонстрація солідарності з турками-месхетинцями, зокрема підтримка їхніх національних організацій у різних країнах, надання сприяння в розвитку культури, релігійної сфери життя тощо, активно використовується в ТР і для вирішення завдань внутрішньої політики. Внаслідок цього проблематика споріднених етнічних спільнот, які проживають за межами сучасної Туреччини, постійно перебуває на порядку денному діяльності політичних, урядових і наукових кіл цієї держави.

Розглядаючи міжнародний контекст турко-месхетинського питання, слід окремо зазначити, що країна, з території якої турки-месхетинці були відправлені в 1944 р. у вигнання, Грузія, ще з часів її входження до складу СРСР уникає розв'язання на практиці питання про реалізацію права цього народу на репатріацію. У 1999 р. офіційний Тбілісі, враховуючи вимоги турко-месхетинських організацій, які активно підтримувалися низкою країн, передусім Туреччиною, був змушений взяти на себе в рамках Ради Європи зобов'язання сприяти створенню умов для повернення турків-месхетинців до Грузії. Проте в цій країні панівною є оцінка походження вказаної етнічної групи як частини грузинського народу, яка була асимільована в Османській імперії. Грузинська сторона, поряд із проблемами соціально-економічного характеру, зважає й на потенційну небезпеку провокування міжетнічних і міжрелігійних конфліктів у регіоні та пов'язаного з цим імовірного зовнішнього втручання у внутрішні справи держави. У зв'язку з цим офіційний Тбілісі пов'язує можливість повернення нащадків депортованих осіб з визнанням з їхнього боку власного грузинського етнічного походження. Останнє є неприйнятним для більшості турків-месхетинців, а також Туреччини – важливого спонсора їхніх національних організацій.

Одним із важливих чинників, що позначається на статусі турко-месхетинського питання в контексті міжнародного порядку денного, а також впливає на процеси всередині громад цього народу, є діяльність національних організацій, що існують практично в усіх країнах розселення турків-месхетинців. Вказані громадські структури координуються Всесвітньою асоціацією турків-ахиска (DATÜB – Dünya Ahıska Türkleri Birliği), яка тісно взаємодіє передусім з урядовими та громадськими організаціями Турецької Республіки, а також інших країн розселення діаспори.

Пропозицію стосовно заснування DATÜB як структури, що має забезпечувати процеси національної консолідації турків-месхетинців і виконувати функцію їхнього представника у сфері зовнішніх зносин, було висунуто на зустрічі керівників національних громадських об'єднань із країн, де проживає діаспора (Анкара, 2008 р.). Водночас було вирішено розташувати центральний офіс DATÜB також у столиці Туреччини. Такі наміри були публічно схвалені на рівні вищого керівництва турецької держави (відповідну заяву після виголошення згаданих ініціатив невідкладно зробив президент ТР А. Гюль), для їхньої реалізації задіявались ресурси відповідних турецьких державних органів.

До складу Координаційної ради DATÜB увійшли 48 керівників національних громадських об'єднань з 9 країн світу (Азербайджану, Грузії, Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Росії, України, США, Туреччини). Головою DATÜB беззмінно (переобирався тричі) є З. Касанов – керівник громадського об'єднання «Турецький етнокультурний центр “Ахиска”», що діє в Казахстані, та член очолюваної Н. Назарбаєвим Асамблеї народів Казахстану.

Аналіз опублікованих матеріалів щодо функціонування DATÜB свідчить, що організація тісно взаємодіє з офіційними Анкарою та Астаною, приділяючи значну увагу участі в реалізації заходів зі зміцнення єдності “тюркського світу” та водночас пропаганді важливої для лідерів таких країн, як ТР, Казахстан і РФ, концепції поглиблення зв'язків на теренах Євразії. При цьому особисто глава DATÜB З. Касанов, вирішуючи завдання очолюваної ним структури та діючи в рамках вказаних політико-ідеологічних дискурсів, на публічному рівні дотримується вираженої толерантної позиції стосовно лідерів зазначених держав.

Водночас DATÜB виступає, і зокрема особливо активно під час електоральних кампаній у ТР, із заявами на підтримку чинної влади – Партії справедливості та прогресу (ПСП) й особисто її лідера Р. Т. Ердогана. Наприклад, під час президентської виборчої кампанії 2018 р. З. Касанов закликав співвітчизників у Туреччині віддати голоси за чинного главу держави, наголосивши, зокрема, на внеску Р. Т. Ердогана в забезпечення інтересів турків-месхетинців, у т. ч. “врятування із зони бойових дій в Україні”. Так само особисто З. Касанов і лідери товариств турків-месхетинців у ТР публічно підтримали міністра закордонних справ ТР М. Чавушоглу, який балотувався у 2018 р. від ПСП до парламенту у виборчому окрузі провінції Анталія [Çavuşoğlu... 2018].

Водночас проблематика турків-месхетинців, включаючи взаємодію з DATÜB, посідає помітне місце в діяльності інших структур загальнотюркського характеру, які патронуються Туреччиною. Відповідні питання постійно перебувають на порядку денному заснованої в 1993 р. Міжнародної організації зі спільного розвитку тюркської культури та мистецтва “TÜRKSOY”, штаб-квартира якої розташована в Анкарі. Важливою структурою в рамках процесів з координації “тюркського світу” є створена у 2009 р. міжнародна організація – Рада співробітництва тюркомовних країн (“Тюркська рада”).

Офіційна Анкара здійснює моніторинг становища турків-месхетинців у всіх країнах їхнього проживання, підтримує діалог з лідерами діаспорних організацій, надає систематичну допомогу з метою зміцнення національної свідомості та релігійної ідентичності турків-месхетинців. До реалізації відповідної політики залучено значну

кількість державних установ ТР. Зокрема, у межах компетенції відповідні завдання виконують Міністерство закордонних справ, диппредставництва в країнах проживання турко-месхетинської діаспори, Турецька агенція зі співробітництва та координації (ТІКА), Управління з питань релігії (Diyanet), Управління з питань турків за кордоном і споріднених громад (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, УТВ) тощо.

У ТР здійснюється доволі широка науково-дослідницька робота, що пов'язана зі всебічним вивченням турко-месхетинської проблематики на пострадянському просторі, зокрема і щодо можливих умов для репатріації до Месхетії тощо.

Одночасно турко-месхетинське питання має для офіційної Анкари й актуальне зовнішньополітичне значення в контексті забезпечення інтересів згаданої категорії “співвітчизників” у країнах їхнього розселення (переважно пострадянських) та залучення представників діаспори до реалізації нагальних для турецької сторони завдань з підтримання лідерства в “тюркському світі” та в регіональному вимірі зокрема.

У рамках реалізації комплексу різнопланових заходів з турко-месхетинського питання Туреччина на міжнародному рівні, зокрема в ООН, Раді Європи, ОБСЄ, а також у контексті порядку денного відносин із Грузією, актуалізує питання можливості повернення турків-месхетинців до місць їхнього колишнього проживання в цій кавказькій державі.

У порядку денному переговорів із Тбілісі Анкара послідовно акцентує на проблемі турків-месхетинців, зокрема реалізації їхнього права на повернення до місць, звідки вони були вигнані комуністичним режимом. У проведенні вказаного політичного курсу Анкара спирається на дипломатичну підтримку передусім з боку Азербайджану, намагається використовувати поряд із двостороннім форматом турецько-грузинських відносин й інші можливості, насамперед діалог у рамках створеної спільно з Баку і Тбілісі регіональної платформи, зокрема з 2012 року регулярно проводяться спільні зустрічі на рівні міністрів закордонних справ трьох країн [Davutoğlu... 2013].

За сприяння Туреччини в регіоні колишнього проживання месхетинців у Грузії створено офіс DATÜB, завданням якого є надання консультативних послуг співвітчизникам. Однак станом на 2019 рік у Месхетії проживає незначна кількість турків-месхетинців (за різними оцінками, декілька десятків осіб). Зі свого боку, турецька сторона забезпечує туркам-месхетинцям, які проживають у прикордонних районах Грузії, можливість отримання певної соціальної та медичної допомоги на власній території. Зокрема, станом на 2019 рік месхетинці з Грузії мають змогу користуватися на пільгових умовах медичними послугами в клініках міста Ардахана.

Як один із прикладів такої діяльності можна навести те, що турецька сторона в особі ТІКА влітку 2019 р. з метою актуалізації турко-месхетинського питання в рамках відзначення 75-х роковин виселення організувала поїздку до Месхетії групи із 40 громадян Казахстану, предки яких були депортовані з цього регіону Грузії [Raimbekova 2019].

Одним із конкретних прикладів надання сприяння з боку ТР туркам-месхетинцям є реалізація низки освітніх програм, у забезпеченні яких беруть участь державні та неурядові структури цієї країни. Одними з пріоритетних напрямів політики, що реалізовує ТР в освітній сфері, є забезпечення національного та релігійного відродження “співвітчизників” та формування умов для координації спільних дій на основі концепції єдиного “тюркського світу”. Зокрема, починаючи з 1992-го і до 2012 р. в рамках виділених офіційною Анкарою квот для навчання іноземних громадян у турецьких університетах представники цього етносу, які мешкали в Україні, мали можливість щорічно отримувати близько 5 місць (решту з 50 стипендій було призначено для кримських татар і (1–2 стипендії) гагаузів). З 2012 р. квотний

принцип набору до вищих навчальних закладів ТР студентів із числа іноземців було реформовано у зв'язку з передачею організаційних функцій від Міністерства освіти і ТКА до нового урядового органу – УТВ. Однак у своїй практичній діяльності УТВ зберігає орієнтованість на пріоритетне надання стипендій саме представниками тюркських етнічних спільнот, зокрема й туркам-месхетинцям.

Із 2012 р. громадяни України, а серед них і турки-месхетинці, мають можливість бути зарахованими до університетів ТР у рамках програми для країн Чорноморського регіону (“Karadeniz Burs Programı”, яка поширюється також і на громадян РФ, є частиною загальної програми “Турецькі стипендії”). Турки-месхетинці, які проживають в Азербайджані, Казахстані, Киргизстані, Узбекистані, мають можливість подавати заявки в рамках програми для тюркомовних країн (“Türk Dili Konuşan Ülkeler Burs Programı”) [О стипендиях Турецкой Республики... 2012].

Тривалий час окрема увага приділялася роботі з представниками турків-месхетинців в Україні по лінії Управління з питань релігії ТР. Співробітники цієї державної релігійної установи започаткували місіонерську діяльність у донецькому (до 2014 р.) та інших регіонах України, де наявна тюркська діаспора.

Крім того, конкретними виявами уваги з боку Анкари до тюркських діаспор є обов'язкове включення до програм візитів керівників цієї держави, уряду та МЗС ТР до іноземних держав окремих зустрічей із представниками відповідних етносів, серед них і турків-месхетинців. Зокрема, під час візитів президента, глави уряду (посада скасована у 2015 р.) і міністра закордонних справ ТР до України ці посадовці з початку 1990-х рр. регулярно здійснюють контакти з представниками тюркських етносів – кримських татар, турків-месхетинців, гагаузів. При цьому проведення переговорів з лідерами відповідних громад відбувається, як правило, у досить вузькому колі, зазвичай обмеженому представниками ТР і відповідних місцевих громад. На час підготовки цього дослідження останні зустрічі турецьких високопосадовців з лідерами громади турків-месхетинців відбулися за участі міністра закордонних справ М. Чавушоглу (лютий 2019 р., м. Одеса) і віцепрезидента ТР Ф. Октяя (травень 2019 р., м. Київ).

Переселення турків-месхетинців з України

За результатами аналізу розвитку ситуації в Україні, передусім зважаючи на загострення військово-політичної ситуації на Сході держави та реагуючи на звернення представників турків-месхетинців про надання допомоги у зв'язку з ризиками безпекового характеру, зокрема щодо сприяння у вивезенні їх із зони конфлікту, а також виходячи з пріоритетів власної зовнішньої політики та внутрішнього порядку денного, офіційна Анкара реалізувала, починаючи з 2015 року, масштабні заходи з евакуації до Туреччини значної кількості громадян України вказаної національності.

Слід зазначити, що на початковому етапі конфлікту на Сході України у 2014 р. представники державних органів Туреччини не мали узгодженої програми дій щодо турків-месхетинців, які опинилися в небезпеці. У вказаний період влада ТР була схильна лише до надання певної підтримки особам, які самотужки виїжджали з регіону, де відбувалося збройне протистояння. Зокрема, у цей період до Туреччини виїхало 15–20 родин турків-месхетинців [Сирінська, Майоров 2015, 141–142].

У 2014 – на початку 2015 р. DATÜB і лідери етнічних громадських організацій турків-месхетинців в Україні в рамках контактів із представниками державних органів ТР доводили до офіційної Анкари власні оцінки ситуації та звернення щодо доцільності переселення співвітчизників з найбільш проблемних у безпековому контексті регіонів до Туреччини.

Реалізація програми масового переселення турків-месхетинців з України стала наслідком виконання причетними структурами ТР відповідного політичного рішення вищого керівництва цієї країни, яке було оформлено у 2015 році.

Державні органи ТР, що відповідальні за реалізацію зовнішньополітичного курсу, у рамках підготовки та здійснення візиту в Київ президента Р. Т. Ердогана (відбувся 20 березня 2015 р.) приділили значну увагу питанням оцінки та вироблення заходів реагування на ускладнення становища тюркських громад, особливо в Криму та на Сході країни. До програми візиту глави турецької держави були включені зустрічі з представниками вказаних спільнот, від яких Р. Т. Ердоган, перебуваючи в столиці України, безпосередньо дістав оцінки ситуації, вислухав прохання про допомогу, обговорив найбільш оптимальні форми участі ТР. При цьому представники турко-месхетинської громади наголошували на значній кількості проблем у контексті їхнього проживання в Україні, передусім безпекового характеру [Bilgehan 2016]. За результатами візиту Р. Т. Ердоган дав відповідним державним органам ТР доручення щодо опрацювання питання про вивезення турків-месхетинців з України.

На виконання доручення президента МЗС ТР у листі № 7766471 від 20 квітня 2015 р., який було спрямовано до уряду цієї країни, надало оцінку, за якою після захоплення Криму Російською Федерацією, що розпочалося в лютому 2014 р., а також внаслідок збройних зіткнень, що були розпочаті в травні проросійськими сепаратистами на Сході України, особливо в Донецькій і Луганській областях, виникла безпосередня загроза для турків-месхетинців, які проживали в цьому регіоні.

Рада міністрів ТР своїм рішенням від 27 квітня 2015 р. (№ 2015/7668), що було опубліковане 17 травня 2015 р. в “Офіційній газеті”, постановила прийняти в Туреччині як біженців 677 родин турків-месхетинців, які проживали в регіонах України, де для їхньої безпеки існували найбільші ризики, та які висловили відповідне бажання. Одночасно було визначено, що переселенців з України буде направлено для проживання до повітів Юзюмлю в провінції Ерзінджан і Ахлат у провінції Бінгьоль.

Програму переселення передбачалося реалізувати за 2 роки, протягом яких мала бути споруджена необхідна для переселенців кількість житла.

У контексті оцінки згаданого рішення Анкари на увагу заслуговує те, що її політика щодо тюркських громад, становище яких на окремих територіях України, починаючи з 2014 р., зіткнулося зі значними проблемами безпекового характеру, набула доволі диверсифікованого характеру. Зокрема, попри суттєві ризики для проукраїнськи налаштованих кримських татар, які проживають на захопленому РФ півострові, Анкара утрималася від дій, які можна розцінити як заохочення еміграції кримських татар, що свідчить про стратегічну зацікавленість ТР у максимальному збереженні тюркського населення в Криму. Натомість відмінне рішення було ухвалено стосовно турків-месхетинців, які проживали в районах, що були безпосередньо наближені до зони проведення Антитерористичної операції на Сході України, де станом на 2015 рік зберігалася висока імовірність ескалації збройного протистояння.

Слід зазначити, що в рамках підготовки і реалізації рішення з вивезення турків-месхетинців представники ТР практично не обговорювали відповідні питання, що стосувалися громадян цієї національності, з урядовими структурами України, зокрема і на рівні дипломатичних відомств. Органи влади України на місцях про наміри Туреччини вивезти турко-месхетинське населення дізналися фактично вже в процесі евакуації останнього. Без розгляду та узгодження залишилися питання, пов'язані з правовим статусом та забезпеченням громадянських і майнових прав громадян України, яких вивозили на територію ТР, стосовно організації їхнього консульського обслуговування диппредставництвом України тощо. Про прибуття турків-месхетинців і заходи з нагоди їхніх зустрічей організатори з турецького боку дипломатичні установи України в Туреччині не інформували. З огляду на відсутність офіційної інформації з проблематики турків-месхетинців і віддаленість місць їхнього розселення від столиці ТР відвідання консульським співробітником України громадян у провінції Ерзінджан було здійснено лише у другій половині 2017 року.

24 грудня 2015 р. представники турецьких міграційних органів і посольства ТР в Україні провели в м. Слов'янську Донецької області зустріч із представниками місцевої громади турків-месхетинців, під час якої було обговорено питання запланованої евакуації. 25 грудня 2015 р. літками авіакомпанії “Турецькі авіалінії”, направленими урядом ТР, через аеропорт м. Харкова було вивезено близько 1600 громадян України – турків-месхетинців, які переважно були мешканцями Хрестищенської сільської та Райгородської селищної рад Слов'янського району Донецької області.

Під час організації виїзду значної кількості осіб, що мала швидкоплинний характер, постало питання про можливість еміграції до ТР також і турків-месхетинців, які безпосередньо не проживали в регіонах, де відбувалися бойові дії, але мали бажання переселитися в Туреччину. Глава DATÜB З. Касанов під час термінових контактів із представниками уряду ТР зміг розв'язати питання щодо включення до списків евакуйованих додатково 30 родин з інших областей України.

Реалізуючи заходи щодо евакуації турків-месхетинців з України, влада ТР приділила значну увагу інформаційному висвітленню цього процесу всередині країни, передусім у контексті демонстрації вирішальної ролі керівництва держави у “врятуванні співвітчизників”. 12 січня 2016 р. делегацію турків-месхетинців, яких було перевезено з України, прийняв у своїй резиденції в Анкарі президент ТР Р. Т. Ердоган. Державні ЗМІ ТР у своїх репортажах зробили особливий наголос на вдячності, яку висловлювали старійшини, а також жінки та діти з числа переселенців на адресу лідера ТР [Cumhurbaşkanı Erdoğan... 2016].

Зі свого боку, прем'єр-міністр ТР А. Давутоглу, також демонструючи пріоритетність для керівної політичної сили захисту інтересів турків-месхетинців, напередодні запланованого робочого візиту в Україну 13 лютого 2016 року відвідав місто Юзюмлю, у якому були розташовані вивезені з України переселенці. Глава турецького уряду виступив із промовою на мітингу перед місцевими жителями. У своєму виступі він наголосив на мужності турків-месхетинців, які, за його словами, зазнали в минулому, як і кримські татари, багато страждань від тиску, що чинила на них Росія. При цьому він подякував місцевим жителям за те, що вони прийняли на своїй землі страждальців. Глава уряду ТР також відвідав помешкання переселенців, вручив дітям подарунки, обговорив питання інтеграції. Цей захід широко висвітлювався в турецьких засобах масової інформації [Başbakan Davutoğlu... 2016].

15 лютого 2016 року А. Давутоглу, перебуваючи в Києві, після завершення переговорів з офіційними особами України провів зустріч із представниками турко-месхетинської, кримськотатарської та гагаузької громад України. Глава уряду Туреччини наголосив на готовності Анкари й надалі надавати всебічне сприяння тюркським громадам України. Одним з основних питань для обговорення з лідерами турків-месхетинців була реалізація подальших планів Анкари з переселення осіб цієї національності до ТР. А. Давутоглу окремо повідомив про заходи, що вживаються для забезпечення переселення турків-месхетинців, наголосив на намірах у стислі терміни продовжити цей процес.

Наступні групи переселенців було вивезено з України в березні та квітні 2016 року і також направлено до провінції Ерзінджан (171 особа). 12 червня 2016 р. до ТР з України було евакуйовано чергову партію біженців – 72 родини турків-месхетинців. Відповідно до поширюваної ЗМІ ТР інформації, вони залишили Харківську область внаслідок небезпеки для їхнього життя через збройний конфлікт в Україні. Одночасно повідомлялося про прагнення турків-месхетинців якомога скоріше залишити Україну, не очікуючи визначеного урядом ТР дворічного терміну для завершення переселення [Vilgehan 2016]. Вказаних осіб за рішенням уряду ТР було розміщено для постійного проживання у провінції Бінгьоль на Сході Туреччини, де було завершено будівництво котеджів у рамках програми Організації з розвитку цивільного будівництва (ТОКІ).

Загалом у період із 25 грудня 2015 р. по 18 листопада 2016 р. турецькою стороною було вивезено з України та розселено в м. Юзюмлю провінції Ерзінджан 430 родин у складі 1981 особи, а також у м. Ахлаті провінції Бінгьоль – 72 родини. Всього – 502 родини / 2252 особи.

На 2017 рік планувалося переселення ще 219 родин у складі 949 осіб. У рамках останнього із запланованих етапів переселення шоста група у складі 56 родин (184 особи) прибула спеціальними авіарейсами до ТР 16 листопада 2017 року та була розміщена в селищі Байирбаг поблизу м. Юзюмлю. Там само планувалося розмістити ще 82 родини (172 особи), прибуття яких було з різних причин відтерміновано на попередніх етапах [Yalcinkaaya, Vakar 2017]. Отже, кількість турків-месхетинців, яких було вивезено Туреччиною з України з грудня 2015-го по листопад 2017 р., сягнула близько 2600 осіб.

Проблеми інтеграції громадян України – турків-месхетинців у ТР

Як зазначено вище, місцями для розташування переселенців з України були визначені ТР провінції в центральній-східній частині країни. Це рішення було ухвалено, незважаючи на те що найчисленніша громада турків-месхетинців проживає в Південно-Західній Туреччині (переважно регіони Бурса, Ізмір, Анталія). При цьому уряд ТР не взяв до уваги і пропозиції стосовно розселення, що надавав DATÜB. Зокрема, під час підготовки переселення представники DATÜB пропонували турецьким органам влади визначити місцями розміщення турків-месхетинців провінції Ардахан і Карс, що наближені до їхньої історичної батьківщини на території сучасної Грузії. Згадану позицію на попередньому етапі було підтримано депутатами парламенту ТР від цих регіонів, а також місцевими адміністраціями. Зі свого боку, урядова комісія з питань переселенців, зважаючи на відсутність готового житла у провінції Ардахан і з огляду на наявність збудованих ТОКІ приміщень для трьохсот родин у Карсі, рекомендувала направити відповідну кількість переселенців до вказаного міста. Проте, як вище зазначалося, врешті уряд ТР у квітні 2015 р. вирішив направити більшість переселенців до м. Юзюмлю провінції Ерзінджан, а ще 72 родини – до м. Ахлата провінції Бітліс. На виконання цієї ухвали до останнього місяця, починаючи з червня 2016 року, було перевезено 268 осіб.

Слід зазначити, що вказані регіони ТР характеризуються доволі низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Крім того, якщо Ерзінджан умовно можна віднести до Південнокавказького регіону, який є історичною батьківщиною турків-месхетинців, то Бінгьоль – це ще більш віддалена на південний схід провінція ТР, в етнічному складі якої значну частку становить курдське населення. У цій провінції активно діють курдські організації, трапляються перманентні вияви екстремістського характеру і регулярно проводяться антитерористичні операції турецьких силовиків.

Зазначене управлінське рішення щодо розташування переселенців з огляду на специфіку вказаних регіонів спричинило виникнення низки додаткових проблемних аспектів у контексті адаптації та інтеграції новоприбулих турків-месхетинців у Туреччині. Зокрема, за даними автора, переселенці з України на початковому етапі перебування в ТР зіткнулися з низкою різноманітних проблем, пов'язаних як з питаннями психологічної й соціальної адаптації, так і з визначенням їхнього юридичного статусу, майнового характеру тощо. Можна виокремити такі проблемні питання:

- обмеженість правового статусу переселенців у ТР у зв'язку з відсутністю громадянства країни перебування;
- неврегульованість соціального забезпечення переселенців;
- слабке володіння новоприбулими сучасною турецькою мовою;
- певна невідповідність у дотриманні релігійних настанов і традицій;

– невдоволення з боку місцевого населення створенням для переселенців за рахунок турецької держави привілейованих умов для проживання (надання оздоблених сучасних котеджів), які є значно кращими, ніж ті, що традиційно мають більшість місцевих жителів;

– негативна реакція на переселення турків-месхетинців з боку етнічних курдів у провінції Бінгьоль;

– високий рівень безробіття в регіонах розселення;

– проблеми в комунікації переселенців з дипломатичними (консульськими) представництвами України в ТР.

Протягом перших декількох місяців проживання в ТР переселенці з України, крім певних проблем, що були пов'язані з культурною адаптацією та налагодженням комунікації з місцевим населенням, зіткнулися з низкою проблем соціального характеру.

Зокрема, видані переселенцям документи давали право на проживання та працевлаштування суто в провінціях ТР, куди їх поселили. Зважаючи на брак робочих місць у цих регіонах, працевлаштування виявилось вкрай складною проблемою. До того ж поява додаткових претендентів на робочі місця не могла не викликати невдоволення з боку місцевого населення. Зважаючи на відсутність можливості для більшості з переселенців знайти роботу, вказані громадяни України були вимушені виживати на 50 турецьких лір, які надавалися як допомога на одну особу в місяць. З огляду на брак коштів у переселенців для них була запроваджена карткова система продажу продуктів харчування.

Додаткових труднощів додала необхідність сплати комунальних послуг за будинки, які їм були надані для проживання. При цьому турецька сторона повідомила переселенців, що їм надаватиметься допомога в оплаті комунальних послуг лише до кінця 2016 року. Надалі переселенцям довелося розв'язувати це питання самостійно. Через відсутність центрального газопостачання в будинках переселенці були змушені купувати газ у балонах, що також значно відображалось на нелегкому фінансовому становищі сімей.

Станом на середину 2016 р. не існувало ясності в питанні можливості та умов для набуття прав власності на отримані для проживання будинки. Не було отримано також жодних документів, які б підтверджували факт оренди.

Переселенці тимчасово не мали можливості користуватися освітніми закладами та дитячими садками, не були забезпечені державним страхуванням, що збільшувало проблеми при зверненні за медичною допомогою.

На процесі налагодження повсякденного життя та соціальних комунікацій позначився доволі слабкий рівень володіння більшістю з прибулих турецькою мовою, адже рідний діалект переселенців є дещо відмінним від сучасної турецької мови.

Крім того, місцеве населення вказаних регіонів Східної Туреччини відзначається дотриманням доволі консервативних правил у побуті та у сфері релігійного життя. Зокрема, певне неприйняття з боку місцевого населення викликав звичний для переселенців спосіб життя, у т. ч. притаманна більшості жінок, які прибули з України, практика залишати незакритою хіджабом більшу частину голови та обличчя. Крім того, більшістю місцевих жителів не сприймається сформоване в турків-месхетинців за часів життя в СРСР і в незалежній Україні бажання жінок працювати поза домашнім господарством.

До того ж направлення частин переселенців до провінції Бінгьоль – регіону, у якому після зникнення в роки Першої світової війни місцевого вірменського населення поступово зростає частка етнічних курдів, призвело до актуалізації питання про можливість виникнення певних негараздів для турків-месхетинців на міжнародному ґрунті. Зокрема, оцінюючи ситуацію, в умовах відсутності в ТР достовірних даних щодо етнічного складу населення, слід враховувати, що на

парламентських виборах 2018 року прокурдська Демократична партія народів дістала в провінції Бінгьоль підтримку 26,8 % виборців (у розташованій далі на північний схід провінції Ерзінджан вказана політична сила дістала лише 5,6 % голосів)³.

У контексті імовірності виникнення міжнаціональних конфліктів на увагу заслуговують повідомлення, що були розміщені в червні 2016 р. на міжнародній курдській інтернет-платформі “Rûdaw”. Там йшлося про трактування направлення в цей регіон переселенців як спробу органів влади ТР змінити етнічну ситуацію в регіоні на користь етнічних тюрків⁴. Зважаючи на специфіку ситуації на південному сході ТР, невдоволення переселенням в Ахлат турків-месхетинців містить низку потенційних ризиків. Це, імовірно, було особливо чутливим для турків-месхетинців, які мають трагічний досвід перебування в епіцентрі міжетнічного конфлікту, що спалахнув у середовищі мусульман у Фергані в 1989 р., а також бойових дій на Сході України.

Починаючи з грудня 2015 р., до розв’язання нагальних питань переселенців активно долучилися DATÜB і представники турецьких благодійних організацій.

Однак на пов’язані зі згаданими проблемами звернення офіційні структури ТР відповідали, що державою наразі робиться усе можливе для покращення умов вказаної категорії осіб, проте на це потрібен певний час.

У таких умовах, за даними автора, поряд з бажанням якомога швидше отримати турецьке громадянство значна кількість переселенців мала наміри залишитись також у громадянстві України. За словами одного з турків-месхетинців, їхні попередні заяви щодо палкого бажання виїхати з України на свою батьківщину після певного періоду проживання на новому місці в ТР перетворили їхнє життя на жахіття.

Беручи до уваги викладене, а також те, що в Україні залишалася власність переселенців, зокрема й об’єкти нерухомості тощо, логічними стали спроби з боку окремих переселенців, здебільшого представників молоді, повернутися в Україну задля влаштування особистих справ і поновлення свого колишнього способу життя. При цьому переселенці зіткнулися зі значними труднощами, що були пов’язані з оформленням у ТР українських документів, у т. ч. через значну відстань і відносно високу вартість проїзду до Анкари, де розташоване Посольство України.

Водночас станом на середину 2016 р. диппредставництво України в ТР, попри неодноразові запити, не отримувало жодної офіційної інформації від причетних державних органів України щодо питання вивезення Туреччиною громадян нашої держави на свою територію. Турецька сторона також уникала надання будь-якої офіційної інформації з цього питання. У зв’язку з цим для української сторони виникла доволі невизначена ситуація щодо правового статусу іммігрантів у ТР, зокрема і стосовно розв’язання питань виходу/збереження громадянства України тощо.

З метою розв’язання питань інтеграції переселенців у турецьке суспільство органи влади ТР вжили комплекс різнопланових заходів. Зокрема, як виняток та в прискореному порядку вирішувалося питання надання громадянства. Упродовж близько 2 років після початку переселення турків-месхетинців, станом на кінець вересня 2017 р., Головним управлінням з питань населення і громадянства МВС у взаємодії з міграційною службою МВС ТР було оформлено документи про отримання турецького громадянства для 585 осіб (510 жителів Юзюмлю і 75 – Ахлату) [İbrahimoğlu 2017a].

Надалі зазначена робота поетапно продовжувалася. У рамках виборчої кампанії 2018 р. представник ПСП – міністр закордонних справ ТР М. Чавушоглу заявив під час зустрічі з представниками турків-месхетинців, що влада має наміри на додачу до раніше ухвалених у ТР рішень про надання громадянства 25 тисячам турків-месхетинців відповідним чином вирішити питання ще для 30 тисяч [Çavuşoğlu... 2018].

Крім того, значна увага в ТР приділялася культурній адаптації, забезпеченню освіти, засвоєнню прибулими релігійних норм тощо. Наприклад, при координації дій органів влади провінції Ерзінджан, місцевого осередку керівної ПСП, муфтіату (релігійного управління) повіту Юзюмлю та місцевої громадської організації “Товариство Чічекчі Баба” було організовано урочисте свято з нагоди здійснення обряду обрізання для 41 хлопчика з родин турків-месхетинців⁵. Було також створено умови для відвідання курсів турецької мови та з вивчення Корану для жінок із числа прибулих турків-месхетинців.

З метою забезпечення подальшої інтеграції в університеті провінції Ерзінджан у 2017 р., відповідно до вказівки президента ТР Р. Т. Ердогана, було виділено спеціальну квоту для вступу на пільгових умовах 25 представників молодого покоління переселенців [İbrahimoğlu 2017b].

Для комплексного вивчення та вироблення можливих рекомендацій з подальшого розв’язання питань, що пов’язані з турками-месхетинцями, в університеті м. Ерзінджана в травні 2017 р. було проведено міжнародну наукову конференцію (представники наукових кіл України до участі в ній запрошені не були).

Водночас у середовищі турків-месхетинців у ТР популярною залишається думка щодо доцільності концентрації представників цього народу в регіоні, що максимально наближений до території їхньої історичної батьківщини. Прийнятною з цього погляду розглядається, зокрема, територія провінцій північного сходу ТР – Ардахан, Карс, Ігдир. 1 березня 2019 р. один з керівників DATÜB С. Аталай мав змогу довести відповідні прагнення під час особистої бесіди, яка відбулася в м. Ардахані, з президентом ТР Р. Т. Ердоганом. Зі свого боку, глава Туреччини висловив згоду з тезою про доречність поселення турків-месхетинців у цьому регіоні в майбутньому [DATÜB... 2019].

Висновки

Отже, у результаті реалізації турецькими державними органами у взаємодії з національними структурами турків-месхетинців комплексу масштабних і тривалих у часі заходів у 2015–2017 рр. з України в Туреччину переселено (евакуйовано) близько 2600 громадян. Внаслідок цього в провінціях ТР Ерзінджан і Бінгьоль сформовано осередки компактного проживання турків-месхетинців.

Значна кількість вказаних осіб, незважаючи на поступове отримання громадянства ТР, залишається також у статусі громадян України. Відповідні права на отримання громадянства України мають також і їхні діти, які народжуються на території ТР.

У процесі адаптації та інтеграції переселенців у ТР виникла низка проблемних питань (соціального, мовного, релігійного тощо характеру), частина з яких поступово вирішується за сприяння громадських організацій і органів влади Туреччини. Проте поселення емігрантів у регіонах, що віддалені від передових центрів соціально-економічного розвитку, місць проживання більшості інших турків-месхетинців у ТР, а також у районах, де існують ризики загострення безпекової ситуації, може з часом ускладнити їхнє становище та призвести до міграції переселенців до інших регіонів.

Значна кількість осіб, які переїхали на постійне проживання до ТР, може зберігати цілий комплекс зв’язків із Україною – від громадянства до володіння власністю, підприємствами на її території тощо. Окремі особи можуть повертатися на проживання (постійне або тимчасове) до України з метою розв’язання питань ділового та особистого характеру. Значну роль у їхній соціальній мобільності можуть відігравати наявний досвід і знання умов проживання та ведення бізнесу в Україні і ТР, вільне володіння українською, російською та турецькою мовами тощо.

Водночас близько 7000 турків-месхетинців в осяжній перспективі, імовірно, залишатимуться проживати на території України (для визначення їхньої точної

кількості, географічного розташування, зайнятості в національній економіці тощо необхідне проведення перепису населення). Водночас представники турко-месхетинської громади, які проживають в Україні, становлять для ТР об'єкт для проведення діяльності, спрямованої на їхній захист, а також, разом з іншими тюркськими етносами, розглядаються як важливий ресурс для розв'язання актуальних для Анкари питань у контексті реалізації національних інтересів Туреччини в регіоні.

Вказана категорія осіб, а також турки-месхетинці, які, можливо, повертатимуться в Україну, залишаються об'єктом уваги та впливу з боку національних організацій, а також зацікавлених державних і громадських структур Турецької Республіки.

Водночас прогнозується, що турецька сторона й надалі створюватиме сприятливі умови для переселення турків-месхетинців, зокрема й з України, передусім до провінцій ТР, що межують із країнами Південного Кавказу.

Важливу роль в організації процесу еміграції з пострадянських країн і супроводженні функціонування громад на місцях відіграватимуть національні організації, у т. ч. міжнародного характеру, як-от DATÜB, а також дипломатичні установи ТР у державах проживання турко-месхетинської діаспори.

Офіційна Анкара і надалі приділятиме значну увагу турко-месхетинському питанню в контексті формування вигідного турецькій стороні міжнародного порядку денного.

З урахуванням досвіду організації турецькою стороною евакуації значної кількості громадян України – турків-месхетинців, яка на початковому етапі мала екстрений характер і відбувалася фактично без суттєвого залучення українських органів влади, надалі доцільно забезпечити можливість реалізації іноземною стороною відповідних заходів лише за умов попереднього спільного опрацювання на міждержавному рівні та всебічного врахування інтересів України та її громадян.

Наявність на території ТР, починаючи з 2015 р., значної кількості громадян України – турків-месхетинців потребує запровадження систематичної роботи на рівні консульських установ з метою належного забезпечення їхніх законних прав та інтересів, і зокрема в соціальній сфері (проблема пенсійного забезпечення, паспортизації тощо).

На окрему увагу української сторони заслуговує опрацювання заходів, спрямованих на розбудову конструктивної взаємодії з національними організаціями турків-месхетинців та окремими представниками цієї спільноти, як тими, що проживають в Україні, так і тими, що емігрували до Туреччини.

¹ Див. статтю “Турки-месхетинцы” російської Вікіпедії.

² Див. статтю “Турки-месхетинцы” російської Вікіпедії.

³ Див.: <http://www.hurriyet.com.tr/secim/24-haziran-2018-secimleri/>

⁴ Див.: <https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/050620169>

⁵ Див.: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/ahiska-turklerin-dugun-heyecani-0>

ЛІТЕРАТУРА

Данилов С. І. Регіональна ідентичність кримських татар і турків-месхетинців у Херсонській області // *Сходознавство*, 2017, № 80.

Малиновская Е. *Турки-месхетинцы в Украине: этносоциологический очерк*. Киев, 2006.

О стипендиях Турецкой Республики на 2012–2013 учебный год // *Турецкий этнокультурный центр РК “Ахыска”*. 17.05.2012. URL: <http://www.ahiska-gazeta.com/ru/news/444/> (дата звернення: 10.03.2020).

Сирінська О. А., Майоров М. В. Громада турків-месхетинців в умовах збройного конфлікту на Сході України // *Східний світ*, 2015, № 1.

Aydingün A., Aydingün I. *Ahiska Türkleri*. Ankara, 2015.

Aydingün I. Ukrayna'daki Ahıska Türkleri ve Türkiye'ye iskânli göçleri // **Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu**. Cilt 2 / Editör Hüsrev Akin. Erzincan, 2017.

Başbakan Davutoğlu, Ahıska Türklerini Ziyaret Etti // **Haberler.com**. 13.02.2016. URL: <https://www.haberler.com/basbakan-davutoglu-ahiska-turklerini-ziyaret-etti-8156314-haberi/> (дата звернення: 10.03.2020).

Bilgehan Zeynep. Southeastern Turkey welcomes 72 Meskhetian Turkish families // **Hürriyet Daily News**. June 13, 2016. URL: www.hurriyetdailynews.com/southeastern-turkey-welcomes-72-meskhetian-turkish-families-.aspx?pageID=238&nID=100419&NewsCatID=341 (дата звернення: 10.03.2020).

Cumhurbaşkanı Erdoğan Tarafından Kabul Edilen Ahıska Türkleri // **Haberler.com**. 14.01.2016. URL: <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-tarafından-kabul-edilen-8063077-haberi/> (дата звернення: 10.03.2020).

Çavuşoğlu: 30 bin Ahıska Türküne daha vatandaşlık vereceğiz // **Haberturk.com**. June 3, 2018. URL: <https://www.haberturk.com/cavusoglu-30-bin-ahiska-turkune-daha-vatandaslik-vercegiz-1998313> (дата звернення: 10.03.2020).

DATÜB Sn. Cumhurbaşkanı ile Ardahan'da Görüştü // **DATÜB (Dünya Ahıska Türkleri birliği)**. 2019. URL: <http://www.datub.eu/datub-sn-cumhurbaskani-ile-ardahanda-gorustu-264.html> (дата звернення: 10.03.2020).

Davutoğlu Ahıska Türkleriyle ilgili açıklamalarda bulundu // **Ermeni haber ajansı**. 30 Mart 2013. URL: <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2013/03/30/Davuto%C4%9Flu-Ah%C4%B1ska-T%C3%BCrkleriyle-ilgili-a%C3%A7%C4%B1klamalarda-bulundu/31827> (дата звернення: 10.03.2020).

Erdem F. H. Anayasal Vatandaşlık ve Yeni Anayasa // **Liberal Düşünce**. Sayı 66. 2012.

İbrahimoğlu Mikail. Ukrayna'dan getirilen 585 Ahıska Türküne vatandaşlık verildi // **Ahıska Haber**. 28 Eylül 2017a. URL: <https://www.ahiska.net/haber/623/ukrayna-dan-getirilen-585-ahiska-turkune-vatandaslik-verildi> (дата звернення: 10.03.2020).

İbrahimoğlu Mikail. Ahıska Türkü Gençlerin Üniversite Mutluluğu // **Ahıska Haber**. 11 Ekim 2017b. URL: <https://www.ahiska.net/haber/624/ahiska-turku-genclerin-universite-mutlulugu> (дата звернення: 10.03.2020).

Raimbekova Aliia. 40 Ahıska Turks return to homeland after 75 years // **Anadolu Agency**. 21.06.2019. URL: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/40-ahiska-turks-return-to-homeland-after-75-years/1511777> (дата звернення: 10.03.2020).

Yalcinkaya Baris, Bakar Yakup. Last group of Ahıska Turks arrives in Turkey // **Anadolu Agency**. November 11, 2017. URL: <https://www.aa.com.tr/en/life/last-group-of-ahiska-turks-arrives-in-turkey/967683> (дата звернення: 10.03.2020).

REFERENCES

Danylov S. I. (2017), "Rehional'na identychnist' kryms'kykh tatar i turkiv-meskhetynstiv u Khersons'kiy oblasti", *Shodoznavstvo*, No. 80, pp. 48–67. (In Ukrainian).

Malinovskaya E. (2006), *Turki-meskhetintsy v Ukraine: etnosotsiologicheskyy ocherk*, Geneza, Kyiv. (In Russian).

"O stipendiyakh Turetskoy Respubliki na 2012–2013 uchebnyy god" (2012), in *Turetskiy etnokul'turnyy tseñtr RK "Akhyska"*, May 17, URL: <http://www.ahiska-gazeta.com/ru/news/444/> (accessed March 10, 2020). (In Russian).

Syrins'ka O. A. and Mayorov M. V. (2015), "Hromada turkiv-meskhetynstiv v umovakh zbroynoho konfliktu na Ckhodi Ukrayiny", *Shidnij svit*, No. 1, pp. 138–148. (In Ukrainian).

Aydingün A. and Aydingün I. (2015), *Ahıska Türkleri*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara. (In Turkish).

Aydingün I. (2017), "Ukrayna'daki Ahıska Türkleri ve Türkiye'ye iskânli göçleri", in *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, Vol. 2, Hüsrev A. (Ed.), Erzincan University, Erzincan, pp. 305–313. (In Turkish).

"Başbakan Davutoğlu, Ahıska Türklerini Ziyaret Etti" (2016), in *Haberler.com*, February 13, available at: <https://www.haberler.com/basbakan-davutoglu-ahiska-turklerini-ziyaret-etti-8156314-haberi/> (accessed March 10, 2020). (In Turkish).

Bilgehan Z. (2016), "Southeastern Turkey welcomes 72 Meskhetian Turkish families", in *Hürriyet Daily News*, June 13, available at: www.hurriyetdailynews.com/southeastern-turkey-wel

comes-72-meskhethian-turkish-families-.aspx?pageID=238&nID=100419&NewsCatID=341 (accessed March 10, 2020).

“Cumhurbaşkanı Erdoğan Tarafından Kabul Edilen Ahıska Türkleri” (2016), in *Haberler.com*, January 14, available at: <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-tarafından-kabul-edilen-8063077-haberi/> (accessed March 10, 2020). (In Turkish).

“Çavuşoğlu: 30 bin Ahıska Türküne daha vatandaşlık vereceğiz” (2018), in *Haberturk.com*, June 3, available at: <https://www.haberturk.com/cavusoglu-30-bin-ahıska-turkune-daha-vatandaslik-verecemiz-1998313> (accessed March 10, 2020). (In Turkish).

“DATÜB Sn. Cumhurbaşkanı ile Ardahan’da Görüştü” (2019), in *DATÜB (Dünya Ahıska Türkleri birliği)*, available at: www.datub.eu/datub-sn-cumhurbaskani-ile-ardahanda-gorustu-264.html (accessed March 10, 2020). (In Turkish).

“Davutoğlu Ahıska Türkleriyle ilgili açıklamalarda bulundu” (2013), in *Ermeni haber ajansı*, 30 Mart, available at: <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2013/03/30/Davuto%C4%9Flu-Ah%C4%B1ska-T%C3%BCrkleriyle-ilgili-a%C3%A7%C4%B1klamalarda-bulundu/31827> (accessed March 10, 2020). (In Turkish).

Erdem F. H. (2012), “Anayasal Vatandaşlık ve Yeni Anayasa”, in *Liberal Düşünce*, Issue 66, pp. 49–56. (In Turkish).

İbrahimoğlu M. (2017a), “Ukrayna’dan getirilen 585 Ahıska Türküne vatandaşlık verildi”, in *Ahıska Haber*, 28 September, available at: <https://www.ahıska.net/haber/623/ukrayna-dan-getirilen-585-ahıska-turkune-vatandaslik-verildi> (accessed March 10, 2020). (In Turkish).

İbrahimoğlu M. (2017b), “Ahıska Türkü Gençlerin Üniversite Mutluluğu”, in *Ahıska Haber*, October 11, available at: <https://www.ahıska.net/haber/624/ahıska-turku-genclerin-universite-mutlulugu> (accessed March 10, 2020). (In Turkish).

Raimbekova A. (2019), “40 Ahıska Turks return to homeland after 75 years”, in *Anadolu Agency*, June 21, available at: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/40-ahıska-turks-return-to-homeland-after-75-years/1511777> (accessed March 10, 2020).

Yalcinkaya B. and Bakar Ya. (2017), “Last group of Ahıska Turks arrives in Turkey”, in *Anadolu Agency*, November 11, available at: <https://www.aa.com.tr/en/life/last-group-of-ahıska-turks-arrives-in-turkey/967683> (accessed March 10, 2020).

Д. Ю. Золотарьов

До питання еміграції турків-месхетинців з України в Туреччину у 2015–2017 рр.

У статті аналізуються актуальні аспекти масового переселення представників громади турків-месхетинців з України до Туреччини, що відбувалося у 2015–2017 роках в умовах гострої військово-політичної кризи на Сході України. Розглянуто, зокрема, питання діяльності громадських організацій турків-месхетинців, які брали участь в організації переселення, у т. ч. їхню взаємодію із зацікавленими структурами Турецької Республіки. Вивчено діяльність органів влади, а також політичних і громадських структур Туреччини, спрямовану на вивезення з України турків-месхетинців та їхнє розташування в низці провінцій цієї країни. Окрему увагу приділено проблемам інтеграції цих переселенців до турецького суспільства, зокрема соціальним аспектам їхнього облаштування у визначених для розселення периферійних регіонах Туреччини, проблемам взаємодії з місцевим населенням з урахуванням його релігійної та національної специфіки, питанням набуття турецького громадянства тощо. У висновках міститься прогноз щодо збереження актуальності турко-месхетинського питання в міжнародному порядку денному, зокрема в рамках українсько-турецьких відносин, у контексті подальшого розвитку ситуації в регіоні Південного Кавказу, а також у внутрішньополітичному житті Туреччини.

Ключові слова: громадянство, громадські організації, еміграція, зовнішня та внутрішня політика Туреччини, інтеграція, переселенці, турки-месхетинці, Туреччина, Україна, українсько-турецькі відносини

Д. Ю. Золотарев

К вопросу об эмиграции турок-месхетинцев из Украины в Турцию в 2015–2017 гг.

В статье проанализированы актуальные аспекты массового переселения турок-месхетинцев из Украины в Турцию, которое происходило в 2015–2017 годах в условиях острого

военно-политического кризиса на Востоке Украины. Рассмотрен, в частности, вопрос деятельности общественных организаций турок-месхетинцев, которые принимали участие в организации переселения, в т. ч. их взаимодействие с заинтересованными структурами Турецкой Республики. Изучена деятельность органов власти, а также политических и общественных структур Турции, направленная на вывоз из Украины турок-месхетинцев и размещение их в ряде провинций этой страны. Отдельное внимание уделено проблемам интеграции этих переселенцев в турецкое общество, в частности социальным аспектам их обустройства в определенных им для поселения периферийных регионах Турции, проблемам их взаимодействия с местным населением с учетом его религиозной и национальной специфики, вопросам получения турецкого гражданства. В выводах содержится прогноз относительно сохранения актуальности турко-месхетинского вопроса в международной повестке дня, в частности в рамках украинско-турецких отношений, в контексте дальнейшего развития ситуации в регионе Южного Кавказа, а также во внутривнутриполитической жизни Турции.

Ключевые слова: внешняя и внутренняя политика Турции, гражданство, интеграция, общественные организации, переселенцы, турки-месхетинцы, Турция, Украина, украинско-турецкие отношения, эмиграция

Стаття надійшла до редакції 2.04.2020